

AGNIESZKA WÓJCIK¹

ZABUDOWA DREWNIANA LUBACZOWA. W POSZUKIWANIU MOŻLIWOŚCI OCHRONY LOKALNEGO ARCHETYPU

LUBACZÓW WOODEN ARCHITECTURE. IN SEARCH FOR PRESERVING THE LOCAL ARCHETYPE

Streszczenie

Na podstawie badań terenowych podjęto próbę opisaną najważniejszych cech lokalnego archetypu zabudowy. Kluczowe wydaje się utrzymanie historycznego układu, długich działek siedliskowych, lekko skrzyżonych w stosunku do drogi głównej. Układ ten zdeterminował schemat wykorzystania działek oraz położenie budynków. Na bardzo wąskich działkach powstał system zabudowy szczytowej, lekko skrzyżonej w stosunku do drogi głównej.

Archetyp zabudowy jest elementem dziedzictwa kulturowego, którego nie da się chronić poprzez wpis do rejestru zabytków. Jego ochrona jest trudna, gdyż wymaga wysiłku wielu interesariuszy: aktywności społeczności lokalnej, zainteresowania władz, sporządzenia dokumentacji przez profesjonalistów, uznania projektantów. W ramach prawnych ujęcie zespołu cech zabudowy charakterystycznych dla danego mikroregionu jest możliwe w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W zapisach prawa lokalnego miasteczek, gdzie archetyp zabudowy pozostaje ciągle żywy, powinno się chronić te szczególne cechy wyróżniające "nasz" krajobraz kulturowy.

W Lubaczowie, mieście powiatowym na północno-wschodnim Podkarpaciu do dziś zachowało się wiele tradycyjnych obiektów, znacznie różniących się od zabudowy innych miasteczek regionu. Ich charakterystyczne cechy geometryczne oraz wyszukany detal architektoniczny, stanowią świadectwo odrębności kulturowej mieszkańców. Rzeźbiony w drewnie detal, tworzy filigranowe ozdoby ścian szczytowych. Lubaczowska "parada od facjatów" narodziła się pod wpływem *alpenstilu* pod koniec XIX wieku.

Słowa kluczowe: *zabudowa małomiasteczkowa, archetyp architektoniczny, architektura regionalna, planowanie przestrzenne.*

Summary

In Lubaczów, small county town in north-eastern part of Subcarpathian region, there are still many traditional wooden buildings. Their characteristic features: graceful buildings proportions and filigree ornaments, distinguish 'Lubaczów style' from architecture of other towns in this region. This indicates cultural distinctiveness of Lubaczów community. Carved wood detail, creates an unusual, delicate ornaments on gable. Lubaczów "façades parade" was born thanks to *alpenstil* (Swiss chalet style) influences at the end of XIXth century.

An attempt to describe key features of local architecture archetype was based on field and cabinet research. The upkeeping of historical, slightly diagonal land divisions, with narrow land lots,

¹ MSc. Agnieszka Wójcik, landscape architect; Cracow University of Technology, Faculty of Architecture, Institute of Cities and Regions Design (doctoral student);

seems to be the most important. The land lot use scheme and buildings placement were determined by these divisions. The slightly diagonal, gable building system was created on these very narrow land lots.

Architectural archetype is part of the cultural heritage that cannot be protected by entry in the list of historic monuments. Its protection is difficult, as it requires many stakeholders effort: the activity of the local community and authorities, preparation of documentation by professionals, recognition by designers. Key architectural features can be only protected by local law acts such as local plans of spatial development. In these towns where architectural archetype remains 'alive', these key features should be protected in local law acts... to distinguish 'our own' cultural landscape.

Key words: *small-town architecture, architectural archetype, regional architecture, spatial planning.*

Wstęp

Tradycyjna, drewniana zabudowa mieszkalna o wysokich walorach historycznych stanowi ważny element w pejzażu krajobrazu kulturowego. Budynki mieszkalne - typowo użytkowe, są jednak "żywołem" nietrwałym podlegającym nieustannym przemianom, udoskonaleniom, zarówno samej tkanki jak i formy. Zasób ciągle maleje, a wiele obiektów ulega znacznym przeróbkom. Wśród pozytywnych zmian gospodarczych, tracimy również coś cennego, świadczącego o odrębności kulturowej poszczególnych regionów. Zacieranie charakteru budownictwa przyczynia się do unifikacji, a w konsekwencji do utraty tożsamości.

Artykuł powstał w oparciu o badania wykonane na terenie Lubaczowa, w lipcu 2015 roku oraz ogólnodostępne materiały kartograficzne. Obiekty będące przedmiotem opracowania utrwalono na fotografiach, które stały się podstawą analizy ich cech geometrycznych. Celem artykułu jest próba opisanie archetypu "stylu lubaczowskiego" oraz wskazanie możliwości administracyjno-prawnych dla jego kontynuacji w nowoprojektowanych obiektach mieszkalnych.

Artykuł powstał dzięki pomocy i wsparciu merytorycznemu Muzeum Kresów w Lubaczowie, a w szczególności Janusza Mazura.

O dawnym Lubaczowie

Lubaczów uzyskał prawa miejskie pod koniec XIV wieku. Miasto ulokowano na prawie magdeburskim, częściowo na surowym korzeniu, a częściowo na terenach już zasiedlonych². W II połowie XVIII wieku region znacznie podupadł, mimo prowadzonej przez rząd habsburski akcji osiedleńczej³. W tym okresie Lubaczów oraz jego okolice zasiedlała

² Kubrak Z., *Zarys rozwoju przestrzennego Lubaczowa (XIV-XX w.)*, ss. 5-18, [w:] *Rocznik Lubaczowski*, t. 8, Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej, Lubaczów 1998, s. 5, 6, 8.

³ Kopf K., *Lubaczów dawniej i dziś. Studium o dziejach i kulturze miasta Lubaczowa*. ss. 56-71, [w:] *Rocznik Ziemi Lubaczowskiej*, t. 2, Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej, Lubaczów 1971, s. 57-59.

wielokulturowa ludność pochodzenia polskiego, ukraińskiego, żydowskiego i niemieckiego⁴.

Na początku XVIII wieku zabudowa miasteczka była w całości drewniana. Zwarte pierzeje rynku budowały drewniane domy z przejezdną sienią, często z podcieniami⁵ oraz częścią handlowo-usługową od frontu. W podwórzu znajdowały się stajnie i spichlerze. Domy mieszkańców trudniących się rolnictwem, kryte strzechą, występowały w zabudowie rozproszonej, dalej od rynku. Najubożsi mieszkali w skromnych chałupach o układzie izba-sień⁶, często w formie zagrody jednobudynkowej, z pomieszczeniami inwentarskimi pod wspólnych dachem. Stodoła zawsze budowana była osobno, w głębi działki⁷.

W XIX wieku Lubaczów był ważnym ośrodkiem w regionie. Mimo jego funkcji i znaczenia głównym surowcem budowlanym pozostawało drewno⁸. Na początku XIX wieku aż 98 % zabudowy mieszkalnej stanowiły domy drewniane⁹. Lubaczów znany był z wyrobów garbarskich, jednak ludność miasta i regionu trudniła się głównie rolnictwem¹⁰. Znalazło to swoje odbicie w zachowanym wzdłuż niektórych ulic układzie zagród: *"maksztalt wydłużony, ciągnie się wąskim pasem od drogi wiejskiej do zagumiennej"*¹¹.

W II połowie XIX w. w Rynku istniało 27 budynków murowanych. Na przełomie XIX i XX w. zabudowa murowana tworzyła pierzeje rynku i ulic przyrynkowych. Drewniana zabudowa przetrwała na dawnych przedmieściach. Najstarsze zachowane obiekty drewniane pochodzą z początku XX wieku. Charakterystyczna zabudowa przetrwała do dziś w formie parterowych, budowanych w układzie szczytowym¹². Najczęściej stosowanym materiałem budowlanym było drewno sosnowe, rzadziej świerkowe. Za pierwotną formę dachu, utrzymującą się tu jeszcze na początku XX wieku uznaje się dach czterospadowy, pokryty strzechą. W okresie międzywojennym, zaczęto stosować dach dwuspadowy ze szczytami szalowanymi deskami. Strzechę zastąpiono dachówką bądź blachą.¹³

Silniejszy rozwój urbanistyczny miasteczka nastąpił w II poł. XIX w. i związany był z utworzeniem w Lubaczowie stacji kolejowej oraz koszar wojskowych. Pod koniec XIX w., w wyniku zniszczenia dużej części zabudowy podczas pożaru przystąpiono do regulacji miasta, zmieniając plan w obrębie najstarszej części¹⁴. W obu wojnach światowych zabudowa Lubaczowa ulega znacznym zniszczeniom. Odbudowa miasteczka była nieharmonijna *"o dużych kubaturach, bez nawiązania do pierwotnego planu"*¹⁵. Tak jak na terenie całego kraju, powstawały budynki socrealistyczne i modernistyczne, *"swoisty substandard*

⁴ Wolski K., *Lubaczów i okolice na przełomie XVIII i XIX w.*, ss. 41-57, [w:] *Rocznik. Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej*, t. 1, Lubaczów 1967, s. 43.

⁵ Kubrak Z., *Zarys...*, *op. cit.*, s. 17.

⁶ Kubrak Z., *Dzieje Lubaczowa. t. I, Lubaczów od czasów najdawniejszych do lipca 1944 roku.*, Rzeszów 2016, s. 190

⁷ Lew S., *Sztuka ludowa w lubaczowskim* ss. 72-84, [w:] *Rocznik. Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej*, t. 1, Lubaczów 1967, *op. cit.*, s. 75.

⁸ *Ibidem*, s. 73.

⁹ Wolski K., *Lubaczów i okolice na przełomie XVIII i XIX w.*, ss. 41-57, [w:] *Rocznik. Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej*, t. 1, Lubaczów 1967, s. 43.

¹⁰ *Ibidem*, s. 49, 54.

¹¹ Lew S., *Sztuka...* *op. cit.*, s. 74.

¹² Kubrak Z., *Zarys...*, *op. cit.*, s. 17-18.

¹³ Lew S., *Sztuka...*, *op. cit.*, s. 74.

¹⁴ Kubrak Z., *Zarys...*, *op. cit.*, s. 10.

¹⁵ *Ibidem*, s. 11.

architektoniczny"¹⁶. Od 1961 r. ograniczono stosowanie drewna jako materiału budowlanego na podstawie przepisów w Prawie budowlanym¹⁷. W wyniku przemian społeczno-gospodarczych i trendów w architekturze w XX w. obecnie i tu: "... współczesna zabudowa jednorodzinna w absolutnej większości nie kontynuuje wątku drewnianej architektury..."¹⁸.

W poszukiwaniu archetypu zabudowy

Na terenie miasta Lubaczowa i w jego okolicach¹⁹ do dziś zachowały się liczne drewniane budynki mieszkalne posiadające elementy wyróżniające je spośród tradycyjnej zabudowy na Podkarpaciu. Podczas badań terenowych w granicach miasta przeanalizowano 32 drewniane domy mieszkalne lub mieszkalno-gospodarcze znajdujące się przy głównych traktach komunikacyjnych. Badane budynki skupione przede wszystkim wzdłuż ulic Generała Dąbka i Kardynała Wyszyńskiego stanowią jednak niewielki ułamek z nadal zachowanego bogatego zasobu. Większość obiektów pochodzi z pierwszych lat powojennych i dwudziestolecia międzywojennego, najstarsze z początku XX wieku²⁰.

Szczególą, charakterystyczną jedynie dla regionu lubaczowskiego cechą, jest wprowadzanie w ścianach szczytowych tzw. wsporników okapowych (ryc. 1), nierzadko wymyślnie rzeźbionych. Ta "niespotykana w sąsiedztwie"²¹ forma pojawiła się najprawdopodobniej pod koniec XIX wieku²². Wsporniki mają znaczenie konstrukcyjne - usztywniają dolną część okapu²³. Powstanie formy wsporników okapowych związane jest najprawdopodobniej z wpływem *alpenstilu*²⁴. Rzeźbienie szczególnie wymyślnych "finezyjnych" ornamentów nawiązujących do trałek, motywów roślinnych czy zwierzęcych możliwe dzięki postępowi i udoskonaleniu narzędzi używanych w stolarstwie i ciesielstwie²⁵. W samym Lubaczowie do najpopularniejszych motywów należy "esownica" oraz wycięcia wklęsło-wypukłe²⁶. Wsporniki są najczęstszym elementem dekoracyjnym - występują w 50% badanych obiektów. Wpływy *alpenstilu* widoczne są także w estetyce innych form zdobniczych - pazdurów, wiatrownic czy wykończeń deskowania szczytu. Zdobione ściany szczytowe, nazywane były przez miejscowych rzemieślników "paradą od facjatów"²⁷.

Jednak nie tylko wyszukany detal architektoniczny wyróżnia lubaczowską zabudowę na tle zabudowy regionu. Nietypowe są kształt działki i jej proporcje, usytuowanie obiektu

¹⁶ Mełges H., Mełges M., *Architektura drewniana w krajobrazach kulturowych wsi*, ss. 75-85, [w:] *Sacrum i Profanum w drewnie*, red. Patoczka P., Rzeszów 2016, s. 78

¹⁷ *Ibidem*, s. 78

¹⁸ Patoczka P., *Stara i nowa drewniana zagroda w Rzeszowie*, ss. 35-43 [w:] Topiarus. Studia krajobrazowe 1/2015, Rzeszów 2015, s. 43

¹⁹ Gajdek A., Wójcik A., *Przegląd drewnianego budownictwa świeckiego wschodniego Podkarpacia*, ss. 86-102, [w:] *Sacrum i Profanum... op. cit.*, s. 98, 100.

²⁰ Mazur J., *W rodzimym stylu* [w:] Lubaczów'99, Lubaczów 1999, s. 16.

²¹ Bocheński A., *Praktyki inwentaryzatorskie studentów Politechniki Krakowskiej na terenie rejonu lubaczowskiego w latach 1994-1997* [w:] „Rocznik Lubaczowski”, t. 7, Lubaczów 1997, s. 113.

²² *Ibidem*, s. 113.

²³ Mazur J., *O architekturze i budownictwie drewnianym powiatu lubaczowskiego słów kilka*, rkp, Lubaczów 2006, s. 6

²⁴ Bocheński A., *Praktyki...*, *op. cit.*, s. 113.

²⁵ *Ibidem*, s. 113

²⁶ Mazur J., *W rodzimym stylu... op. cit.*, s. 16.

²⁷ Mazur J., *O architekturze i budownictwie... op. cit.*, s. 6

na działce, jego gabaryty oraz proporcje rzutu²⁸. Na terenie Lubaczowa zachowane drewniane budynki mieszkalne są w większości usytuowane w układzie szczytowym, ale nie tworzą zwartych pierzei. Zabudowa pochodząca głównie z okresu międzywojennego powstała na dawnych wąskich działkach siedliskowych, kontynuując formę wydłużonej zagrody jednobudynkowej. Do dziś w kilku przypadkach w głębi działek zachowały się stodoły, lub inne budynki gospodarcze, w odległości nie mniejszej niż 50 m od frontu działki. Najdłuższa badana działka ma 200 metrów, przy szerokości 13 metrów. Średnia długość działek wynosi 111 metrów, przy średniej szerokości 15 metrów. Część badanych działek siedliskowych podległa już wtórnym podziałom, tracąc dawne proporcje.

Typową dla zabudowy Lubaczowa cechą jest skrócenie osi działki i budynku względem osi drogi głównej. *"Przy nieznacznie ukośnym położeniu działek powstała charakterystyczna dla lubaczowskich miasteczek zabudowa szczytowa w uskokowym układzie. W perspektywie ulicy, (...) widoczne są wszystkie elewacje frontowe budynków mieszkalnych"*²⁹ (ryc. 2). Wśród badanych obiektów odchylenie to wynosi od 2° do nawet 20° od typowego prostopadłego układu. Średnie odchylenie przy ul. Gen. Dąbka 11°, przy ul. Wyszynskiego jest nieco niższe - 6°.

W związku z małą szerokością działek większość domów usytuowana jest szczytowo (ponad 80% przebadanego zasobu), z tylną ścianą w granicy. Wszystkie brane pod uwagę budynki są drewniane, parterowe, zwykle wykończone pionowym szalunkiem z desek. Widoczna zrębowa konstrukcja ścian występuje tylko w 4 przypadkach. Typowy układ działki wymusza konkretne rozwiązania przestrzenne domu. Blisko 90% budynków jest jednoraktowych, przeważają domy bardzo wąskie o szerokości ok. 6 metrów. Średnia proporcja szerokości do długości rzutu budynku wynosi 1:2,5. Jednak dla najdłuższych badanych obiektów mieszkalno-gospodarczych wartość ta przekracza proporcję 1:4.

Charakterystyczne jest usytuowanie na dłuższej ścianie budynku ganku, zwykle z dwuspadowym dachem lub otwartej werandy, poprzedzającej wejście³⁰. Wśród badanych obiektów ponad 3/4 posiada ganki, z czego 68% z daszkiem jednospadowym. Duża część ganków z dachem jednospadowym prawdopodobnie została dobudowana. Ganki zdobione są raczej oszczędnie, głównie poprzez drobne podziały okien (ryc.3, 4).

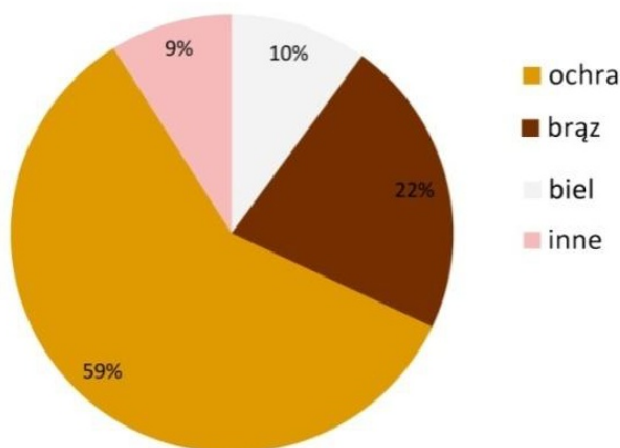
Wszystkie badane obiekty nakryte są dachem dwuspadowym. Wysokość dachu jest mniej więcej równa wysokości ścian (proporcja około 1:1), a średnie nachylenie połączy dachowych wynosi 37°. Większość dachów nakryta jest blachą.

Niemal 60 % obiektów utrzymuje ochrową kolorystykę ścian (ryc. 5), zwykle z białą stolarką okienną. W podobnej kolorystyce występuje stolarka drzwiowa (biel, ochra, brąz). Stolarka okienna w dużej mierze pozostaje oryginalna (1/3 podległa wymianie na okna plastikowe), przeważają okna dwudzielne oraz czterodzielne, sporadycznie występują okna o innych podziałach (3- i 6-dzielne).

²⁸ Drożdż-Szczybura M. *Wybrane problemy ochrony krajobrazu kulturowego polskiej wsi na przykładzie Markowej w woj. podkarpackim*, Kraków 2000, s. 6.

²⁹ Mazur J., *O architekturze... op. cit.*, s. 6

³⁰ *Ibidem*, s. 6

Ryc. 5. Zestawienie kolorystyk elewacji.

Wskazania dla projektowania nowej zabudowy

Naiwnością byłyby próby spetryfikowania stanu obecnego wsi i małych miasteczek. Postulowanie zachowania *in situ* poszczególnych obiektów, poprzez objęcie ochroną konserwatorską nie daje oczekiwanych rezultatów. Niejako sama funkcja obiektów uniemożliwia tego typu podejście, ponieważ ludzkie siedziby od zawsze ewoluowały ku byciu bardziej wygodnymi i praktycznymi. Mieszkańcy domów objętych wpisem do rejestru niejednokrotnie tracą zainteresowanie modernizacją domów, w końcu je porzucając. Prowadzi to do powolnej degradacji obiektów i do zaniku typowej zabudowy. W problematyce ochrony zabytków budownictwa drewnianego natrafimy również na inną kwestię, zwaną przez Kowickiego "kompleksem wiejskości"³¹. Zagadnienie to jest powszechnie zauważane przez badaczy tematu, jako niechęć do kultywowania wiejskich tradycji (także drewnianego budownictwa) - wyrazu zacofania, zaściankowości, biedy.³² Zachowanie pojedynczych obiektów budownictwa drewnianego, jak i całych zespołów staje się zatem problemem złożonym, wielowarstwowym. "Niezbędne jest pozyskanie społecznej akceptacji zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków"³³. Objęcie wpisem do rejestru często jest ważnym, choć w ogólnym rozrachunku niewystarczającym krokiem. Konieczne wydaje się również podniesienie świadomości społeczności lokalnych i kształtowanie regionalnego patriotyzmu. Niestety mimo, dużych walorów historycznych i architektoniczno-krajobrazowych układ przestrzenny dawnych przedmieść Lubaczowa nie jest chroniony prawnie. Jednak harmonijna zabudowa gubi się wśród architektury nowych budynków wielkogabarytowych i projektów typowych. Wśród wielu zagrożeń takich układów wymienia się m.in. wymianę substancji budowlanej, wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej i wielkopowierzchniowej oraz zmianę charakteru użytkowania³⁴, w tym wypadku zanikanie funkcji rolniczej.

³¹ Kowicki M., *Patologie/wyzwania architektoniczno-planistyczne we wsi małopolskiej studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, Kraków 2010.

³² Drożdż-Szczybura M., *Wybrane problemy...*, *op.cit.*, Patoczka P., *Stara i nowa drewniana zagroda...* *op.cit.*

³³ Welc-Jędrzejewska J. (red.), *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów i gmin*, NID, Warszawa 2011, s. 6.

³⁴ Welc-Jędrzejewska J. (red.), *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego...* *op. cit.*, s. 34.

Dopiero dogłębna analiza specyficznych cech danego krajobrazu kulturowego pozwala na podejmowanie prób jego zachowania³⁵. Szczególny nacisk należy położyć na odpowiednie kształtowanie i projektowanie nowych obiektów, które niejednokrotnie wprowadzają w historyczne układy dysharmonię, a nawet chaos³⁶. To zadanie leży w gestii samorządów lokalnych, które w aktach prawa miejscowego mogą utrwalić regionalne wzorce architektoniczne³⁷. Należy przy tym również pamiętać, że zapisy powinny szanować także walory ekonomiczne przestrzeni³⁸.

W wypadku zabudowy Lubaczowa istotną cechą, która warunkowała powstanie innych elementów archetypu są parametry geometryczne działek oraz ich skręcenie względem osi ulicy. W związku z tym, w zapisach prawa lokalnego należy położyć szczególny nacisk na odpowiednie sformułowanie zasad scalania oraz podziału gruntów (ryc. 6): utrzymywanie historycznego podziału na wąskie, lekko skręcone działki (nie szersze niż 20 m), możliwość podziału długich działek i wprowadzenie drugiego pasa zabudowy, jednak nie bliżej niż 50 m od drogi głównej. Budynki o horyzontalnym charakterze i wydłużonej bryle (proporcje rzutu przekraczające 2:1), powinny być usytuowane szczytowo z lekkim odchyleniem od osi (5-15°). Symetrię form należy podkreślać akcentując środkową część elewacji poprzez wysunięcie brył. Dach dwuspadowy, z szerokim okapem, powinien być wizualnie odcięty od ścian, wysunięty nad ścianę szczytową, z nachyleniem połaci dachowych 30-40°. Kolorystyka elewacji powinna być utrzymana w ciepłych, jasnych, naturalnych kolorach, wskazane beże, brązy, biel, ze stolarką okienną białą lub brązową. Kolorystyka pokrycia dachowego powinna być utrzymana w odcieniach czerwieni. Wskazane jest wprowadzanie na ścianie frontowej elementów nawiązujących do tradycyjnych form elementów zdobniczych oraz stosowanie drewna lub materiałów drewnopodobnych. W elewacjach należy stosować pionowe podziały. Celowo nie wprowadza się nakazu budowania obiektów z drewna, gdyż w obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej³⁹ mogłoby to spowodować zahamowanie procesów inwestycyjnych. Nakaz taki mógłby zostać także wypaczony, w postaci budowy domów z bali, szeroko rozpowszechnionych jako nowy trend w budownictwie drewnianym, nieodpowiadający "filigranowemu" charakterowi stylu lubaczowskiego.

³⁵ *Ibidem*, s. 4.

³⁶ Mełges H., *Osadnictwo w strefach ochronnych parków narodowych w aspekcie zagadnień ekologicznych*, ss. 72-79 [w:] 91 [w:] *Wiśń polska współczesne przemiany i rozwój. Zagroda w Parku Krajobrazowym*, Kraków 2002., s. 72.

³⁷ Welc-Jędrzejewska J. (red.), *Problematyka... op. cit.*, s. 21.

³⁸ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, art. 1, ust. 2 (Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717).

³⁹ Patoczka P., *Stara i nowa drewniana zagroda... op. cit.*, s. 35

Ryc. 6. Propozycja kontynuacji tradycyjnego układu zabudowy, z rozmieszczeniem nowych budynków oraz ewentualnego podziału działek, rys. autor 2016

Zakończenie

W zakończeniu należy wytłumaczyć dobór literatury, który w głównej mierze dotyczy budownictwa wiejskiego. W przypadku zachowanej do dziś zabudowy małomiasteczkowej Lubaczowa, mimo konfliktu nazewnictwa wydaje się on trafny. Przemawiają za tym, do dziś widoczne ruralistyczne korzenie układu - luźny charakter zabudowy analizowanych ulic, zwykle w układzie wsi łańcuchowej, zachowany historyczny podział na długie, wąskie działki, między drogą główną a zagumienną. Skromne jednotraktowe domostwa zamieszkiwała ludność trudniąca się przede wszystkim rolnictwem, co stanowi jeden z głównych wyróżników zespołów wiejskich.

Podsumowując, należy podkreślić, że kultywowanie tradycyjnych architektonicznych wzorców jest dziś niemodne. Projektanci zwykle opowiadają się za wolnością tworzenia. Odwołania do lokalnego archetypu są raczej powierzchowne jak wprowadzanie drewnianych aplikacji na elewacjach czy stosowanie dwuspadowych dachów, ale już bez tradycyjnie wysuniętych okapów. Równoległe, zleceniobiorcy chcieliby, aby ich domy były symbolem luksusu, wysokiego statusu materialnego. Ważne są przede wszystkim chwilowe trendy, stosowanie kosztownych egzotycznych materiałów. Niekorzystne procesy demograficzno-gospodarcze: migracje młodych, zmiana struktury użytkowania ziemi powodują przerywanie "łańcucha tradycji"⁴⁰.

W ciągu następnego kilkunastu lat charakterystyczna zabudowa drewniana Lubaczowa najprawdopodobniej zniknie. Nie wystarczą tu wysiłki działaczy społecznych, publikacje naukowe, czy nawet projekt stworzenia przy Muzeum Kresów ekspozycji na wolnym powietrzu "Przygródek - wspólnota kultur". Konieczne jest zainteresowanie samych mieszkańców oraz lokalnych władz. Umiejętnie promowane walory kulturowe mogą stanowić ważny czynnik rozwoju.

⁴⁰ Mełges M., *Przemiany domu wiejskiego... op. cit.*, s. 93.

Być może na tym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego warto odejść od nakazu stosowania drewna. Dzięki wprowadzeniu do miejscowych planów zagospodarowania odpowiednich zapisów można zachować w krajobrazie lokalny archetyp zabudowy, ukształtowany przez tradycyjne budownictwo. Zachować... aż dorośniemy, by do tego "najbliższego człowiekowi materiału" powrócić.

Ryc. 1. Wspornik okapowy, Lubaczów, ul. Wyszyńskiego /fot. autor, 2015/

Ryc. 2. Ulica Gen. Dąbka. /fot. J. Mazur, 2006 - dzięki uprzejmości Muzeum Kresów w Lubaczowie/

Ryc. 3. Dom z gankiem dwuspadowym, częściowo otwartym. /fot. autor, 2015/

Ryc. 4. Dom z gankiem jednospadowym. /fot. autor, 2015/

Bibliografia:

- [1] Bocheński A., *Praktyki inwentaryzatorskie studentów Politechniki Krakowskiej na terenie rejonu lubaczowskiego w latach 1994-1997* [w:] „Rocznik Lubaczowski”, t. 7, Lubaczów 1997.
- [2] Drożdż-Szczybura M. *Wybrane problemy ochrony krajobrazu kulturowego polskiej wsi na przykładzie Markowej w woj. podkarpackim*, Kraków 2000.
- [3] Gajdek A., Wójcik A., *Przegląd drewnianego budownictwa świeckiego wschodniego Podkarpacia*, ss. 86-102, [w:] *Sacrum i Profanum w drewnie*, red. Patoczka P., Rzeszów 2016.
- [4] Kopf K., *Lubaczów dawniej i dziś. Studium o dziejach i kulturze miasta Lubaczowa*. ss. 56-71, [w:] *Rocznik Ziemi Lubaczowskiej*, t. 2, Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej, Lubaczów 1971.
- [5] Kowicki M., *Patologie/wyzwania architektoniczno-planistyczne we wsi małopolskiej studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, Kraków 2010.
- [6] Kubrak Z., *Dzieje Lubaczowa. t. I, Lubaczów od czasów najdawniejszych do lipca 1944 roku.*, Rzeszów 2016.
- [7] Kubrak Z., *Zarys rozwoju przestrzennego Lubaczowa (XIV-XX w.)*, ss. 5-18, [w:] *Rocznik Lubaczowski*, t. 8, Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej, Lubaczów 1998.
- [8] Lew S., *Sztuka ludowa w lubaczowskim* ss. 72-84, [w:] *Rocznik. Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej*, t. 1, Lubaczów 1967.
- [9] Mazur J., *O architekturze i budownictwie drewnianym powiatu lubaczowskiego słów kilka*, rkp, Lubaczów 2006.
- [10] Mazur J., *W rodzimym stylu* [w:] *Lubaczów'99*, Lubaczów 1999.
- [11] Mełges H., Mełges M., *Architektura drewniana w krajobrazach kulturowych wsi*, ss. 75-85, [w:] *Sacrum i Profanum w drewnie*, red. Patoczka P., Rzeszów 2016.
- [12] Mełges H., *Osadnictwo w strefach ochronnych parków narodowych w aspekcie zagadnień ekologicznych*, ss. 72-79 [w:] *Wieś polska - współczesne przemiany i rozwój: Ogólnopolska Konferencja Naukowa "Zagroda w Parku Krajobrazowym"*, red. Flaga B., Flaga S., Kraków 2002.
- [13] Mełges M., *Przemiany domu wiejskiego na przykładzie stref ochronnych Jury Krakowsko-Częstochowskiej w kontekście zachowania i chronienia regionalnych form budownictwa i krajobrazu kulturowego*, ss. 92-101 [w:] *Wieś polska - współczesne przemiany i rozwój: Ogólnopolska Konferencja Naukowa "Zagroda w Parku Krajobrazowym"*, red. Flaga B., Flaga S., Kraków 2002.
- [12] Patoczka P., *Stara i nowa drewniana zagroda w Rzeszowie*, ss. 35-43 [w:] *Topiarus. Studia krajobrazowe* 1/2015, Rzeszów 2015.
- [13] Welc-Jędrzejewska J. (red.), *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów i gmin*, NID, Warszawa 2011.
- [14] Wolski K., *Lubaczów i okolice na przełomie XVIII i XIX w.*, ss. 41-57, [w:] *Rocznik. Towarzystwo Miłośników Ziemi Lubaczowskiej*, t. 1, Lubaczów 1967.